

Ünite 8: Yeni Türk Devleti'nin İlanı: Lozan'dan Cumhuriyet'e

Yeni Türk Devletinin İlanı: Lozan'dan Cumhuriyete

26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz ile 30 Ağustos'ta Yunan ordusu tamamen kuşatılmış ve büyük bir kısmı imha edilmiştir. Türk askeri kuvvetleri 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e girmiştir. Ardından, Türk kuvvetleri Çanakkale ve İstanbul yönünde ilerlemeye başlamışlardır. İngiltere, bu bölgenin İtilaf Devletleri tarafından birlikte müdafaa edilmesini istemişse de, Fransa ve İtalya bu çağrışı kabul etmemişlerdir. 19 Eylül 1922'de Fransa askerlerini bölgeden tahliye etmiştir. İngiltere'nin dominyonlarından yarın kuvveti getirme girişimleri de sonuçsuz kalınca, diplomatik teşebbüsler devreye girer.

İtilaf Devletleri 23 Eylül 1922'de verdikleri bir nota ile İzmir veya Mudanya'da bir toplantı yapılmasını teklif etmişlerdir. İtilaf Devletleri'ne verilen cevabi notada, Müttefiklerin verdikleri güvence karşısında Türk Ordusu nun Çanakkale İstanbul yönünde ilerlemeyecekleri belirtilmiştir. Ayrıca, Edirne de dâhil olmak üzere, Trakya'nın Meriç Nehri'nin batısına kadar olan bölgenin derhal boşaltılması şart koşularak, mütareke görüşmelerine başlanabileceği ifade edilmiştir.

3-11 Ekim 1922 tarihleri arasında toplanan Mudanya Konferansı'na, Türkiye, İngiltere, Fransa ve İtalya katılmışlardır. Yunanistan ise Konferansa katılmamıştır. Yunan delegeleri, Mudanya'ya gelmişler ancak limanda bulunan bir gemide kalmayı tercih etmişlerdir. 11 Ekim'de imzalanan protokole göre, Yunan kuvvetleri Doğu Trakya'dan tahliye edilecektir. Mudanya Mütarekesi ile BMM, İtilaf Devletlerince resmen tanınmış oluyordu. Ayrıca, köklü bir barış yapılabilmesi için gereken zemin de bu mütarekeyle hazırlanmış oluyordu.

Lozan Konferansı'nın Toplanması

Milli Mücadele'de elde edilen askeri başarılar, siyasi başarıları da beraberinde getirmiş, Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve taraflar arasında kısmen sağlanan uzlaşmanın hukuki bir statüye dönüştürülmesi için bir konferans toplanması kararlaştırılmıştır.

13 Kasım 1922'de başlayacak olan barış görüşmelerine. Müttefik Devletler, konferansta Türk tarafında ikilik çıkarmak amacıyla Ankara Hükümeti ile birlikte İstanbul Hükümeti'ni de davet etmişlerdir. Bu sırada, TBMM 1 Kasım 1922'de aldığı bir karar ile sallanalı kaldırmıştır. Saltanatın kaldırılması ile Türk milletinin yegâne meşru temsilcisi Ankara Hükümeti haline gelmiştir. Başka bir deyişle, İtilaf Devletleri bundan böyle Ankara yönetimi dışında İstanbul'da muhatap alacağı hiçbir makam ve merci bulamayacaktır.

20 Kasım 1922'de başlayan Lozan görüşmelerinde Türk taralı İsmet Paşa'nın başkanlığında, Sağlık Vekili Dr. Rıza Nur, Haşan Saka, Celal Bayar ve bu isimlere eşlik eden müşavirlerden oluşan bir heyet temsil etmiştir. Konferansta Türkiye ile birlikte, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Japonya, Romanya ve Yugoslavya katılmışlardır. Ayrıca, Sovyetler Birliği ve Bulgaristan yalnızca Boğazlar görüşmelerine katılmak üzere, ABD ise gözlemci sıfatıyla konferansa katılmışlardır.

Lozan Konferansında meseleleri incelemek üzere 3 komisyon kurulmuştur. 1. Komisyon, topraklara, askerliğe, Boğazlara; 2. Komisyon,

Türkiye'de yabancıların tabi olacağı rejime; 3. Komisyon ise iktisadi ve mali meselelere ait konuları görüşecektir.

Konferans'ta Türk heyeti Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesi için gayret gösterirken, İtilaf temsilcileri

Sevr'i esas olarak Türkiye'yi mağlup bir devlet olarak değerlendirmek eğilimindeydiler. Nitekim görüşmelerde Ermenilere toprak verilmesi, kapitülasyonların devamı, Osmanlı dış borçlarının tamamının Türkiye'ye ödetilmek istenmesi, savaş tazminatı ve tamirat bedeli gibi hususların gündeme gelmesi İtilaf Devletleri'nin söz konusu eğiliminin göstergesidir. Bu nedenle Türk heyeti 4 Şubat 1923'te anlaşma tasarısını imzalamayı reddederek Türkiye'ye dönmüştür.

İsmet Paşa'nın, taraf devletlerin dışişleri bakanlarına 8 Mart 1923'te bir görüşmelere yeniden başlamak üzere ve Türk Hükümeti'nce yapılması istenen değişiklikleri bildiren bir mektup göndermesiyle, Lozan görüşmeleri 23 Nisan 1923'te tekrar başlamıştır.

Sınırların Tespiti

Lozan Konferansı'nda, Suriye sınırı, 20 Ekim 1921'de Fransa ile imzalanan Ankara İtilafnamesi'nde belirlenen haliyle aynen kabul edilmiştir. İskenderun Sancağı, Misak-ı Milli sınırları içinde mütalaa edilmesine rağmen, Ankara İtilafnamesi'nde milli sınırlar dışında kalmıştı. Böylece bu sancak, Suriye ile birlikte Fransız mandası altına girmiştir.

Bulgaristan sınırı, Karadeniz'de Rezve deresi sınırına kadar gelen 1913 sınırı aynen kabul edilmek suretiyle belirlenmiştir. Doğu Trakya sınırını, Mudanya Mütarekesi'nde tespit edildiği şekilde, Meriç Nehri'nin teşkil etmesi ve Edirne ile birlikte Karaağaç'ın da Türkiye'de kalması kararlaştırılmıştır. Konferans'ta Türkiye-Irak sınırında uzlaşılammış ve meselenin Lozan'dan sonra 9 ay içinde Türkiye ile İngiltere arasında görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Böylelikle, Musul meselesi Konferans'ta çözülememiştir.

Lozan'da en zor geçen görüşmelerden biri Boğazlar meselesi üzerinde olmuştur. Sonuçta, Çanakkale ve İstanbul boğazlarından barış zamanında yabancı gemilerin serbestçe geçmesi kabul edilmiştir. Savaş zamanında ise Türkiye tarafsız ülke konumundaydı, barış zamanındaki rejim uygulanacaktır. Türkiye savaşta ise tarafsız gemilerin düşmana yardım etmemek şartıyla bazı sınırlamalarla Boğazlardan serbestçe geçebilmeleri kararlaştırılmıştır. Ayrıca, bir Boğazlar Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyonun Milletler Cemiyetine bağlı olması kararlaştırılmıştır. Bunların yanında, Çanakkale ve İstanbul boğazları, askerden arındırılacaktır. Lozan'da Boğazlar meselesi her ne kadar çözülmüş ise de Boğazların askersizleştirilmesi Türkiye'nin egemenlik haklarını sınırlandırıyordu. Bir süre sonra, Türkiye, bu şartların değiştirilmesi için girişimlerde bulunmuş ve 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar sözleşmesi imzalanmıştır. Böylelikle sorun, Türkiye'nin isteği doğrultusunda çözülmüş olacaktır.

Son olarak, Lozan'da, İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları Türkiye'ye bırakılmıştır. Bu adalar dışındaki Sisam, Sakız, Midilli, Limni ve Semadirek adaları Yunanistan'a bırakılmıştır. Rodos ve 12 ada ile Meis adası ise İtalyanlara verilecektir. Kıbrıs ise İngiltere'de kalacaktır.

Azınlıklarla İlgili Meseleler

Lozan'da azınlıklara ilişkin alınan kararlara göre, Türkiye'de yaşayan Müslüman olmayan azınlıklar hukuken ve fiilen Türk uyruklu sayılacaklar ve kendileri için her türlü hayır kurumu ve okul açabileceklerdir. Ayrıca, Türkiye'de yaşayan Rumlarla Yunanistan'da yaşayan Türkler, karşılıklı olarak değiştirileceklerdir. Ancak İstanbul'da yaşayan Rumlarla,

Batı Trakya'da yaşayan Türkler mübadelenin dışında tutulacaklardır. İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri, okul açma, hastane ve vakıf kurma ve yayın işlerinde serbest olacaklar, ayrıca mahkemelerde kendi dilleriyle ifade verebileceklerdir. Türk tarafının Patrikhane'nin de mübadele kapsamında değerlendirilerek Türkiye'den çıkarılması isteği ise kabul görmemiştir. Yabancı okullar ise, Türk Maarif Vekaleti müfettişleri tarafından teftiş edilebilecekler ve müdür muavinlerinden birisi Türk olacaktır.

İktisadi ve Mali Meseleler

Anlaşmada alman karara göre, Osmanlı borçları, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkeler arasında

paylaşılacak ve Türkiye'nin payına düşen borçların ödenmesi belirli taksitlere bağlanacaktır. Ayrıca, Kapitülasyonlar bütün şartlarıyla birlikte kaldırılacaktır.

Adım Adım Cumhuriyete Gidiş

Türkiye Cumhuriyeti'ni ilan etmenin yanında yeni devletin esaslarını belirleyecek köklü düzenlemeleri de yapacak olan ikinci TBMM 11 Ağustos 1923'te çalışmalarına başlamıştır. Gazi Mustafa Kemal meclis başkanı olmuştur. Yeni meclis 23 Ağustos'ta Lozan Barış Anlaşmasını onaylamıştır. Lozan Anlaşması'nın TBMM tarafından onaylanmasıyla birlikte, İstanbul'un İtilaf Devletleri kuvvetlerinden boşaltılması süreci de resmen başlamıştır. 6 Ekim 1923'te Türk askerleri İstanbul'a girmişlerdir.

Böylece 13 Kasım 1918'de fiilen ve 16 Mart 1920'de de resmen başlayan işgal her manada sona ermiş oluyordu.

Bundan sonra sıra, yeni devletin merkezinin belirlenmesine gelir. 9 Ekim 1923'te İsmet Paşa ve 14 arkadaşı, Ankara'nın başkent olması gerektiğine ilişkin teklifi Meclis'e sunmuşlardır. 13 Ekim 1923'te Meclis'te görüşülerek kabul edilen ve Anayasa'ya dâhil edilen madde ile Türkiye Devleti'nin başşehri Ankara olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyetin İlanı

Yeni devletin her şeyi ile İstanbul'daki yönetimden farklı bir noktaya doğru gittiğini açıkça gösteren bu gelişme Meclis'te hükümete karşı muhalefeti hızla artırmıştır. Bu durumda, Mustafa Kemal daha seçimlerin hemen ertesinde hazırlığı yaptığı projeyi uygulamaya koymaya karar vermiştir: Cumhuriyeti ilan etmek.

28 Ekim akşamı Mustafa Kemal Paşa, Çankaya'da topladığı arkadaşlarına, ertesi gün Cumhuriyeti ilan edeceklerini bildirmiştir. Buna göre, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun, yani Anayasa'nın, birinci maddesine "Türkiye Devleti'nin idare şekli cumhuriyettir" cümlesi ilave edilmiş ve dördüncü madde de "Türkiye Devleti TBMM tarafından idare olunur, Meclis, Hükümet'in yükümlülüğündeki görevleri Bakanlar Kurulu vasıtasıyla yerine getirir" şekline getirilmiştir.

Belirtilmeli ki, Cumhuriyet'in ilanını sağlayan Anayasa düzenlemeleri kendine özgü şartlar ve mülâhazalar ile gerçekleştirilmiştir. Muhafızların kendilerini en kuvvetli hissettikleri dönemde, fikri uyumlarının tam olmadığını fark eden Mustafa Kemal Paşa, harekete geçmiştir. Daha Erzurum Kongresi toplanmadan evvel, Milli Mücadele başarıya ulaştığında benimsenmesi gerektiğini düşündüğü Cumhuriyet idaresini gerçekleştirmiştir.

Cumhuriyetin ilanı gerçekleştirildikten hemen sonra Cumhurbaşkanı seçimi yapılması teklif edilmiş ve bu oturumda 158 azanın oybirliğiyle Ankara mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Başbakanlığa getirilen İsmet Paşa hükümeti güvenoyu almış, aynı gün Fethi Bey de Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 29 Ekim 1923 tarihinde ilanı ile altı asırlık bir dünya devleti resmen yıkılmış, aynı millete dayanmakla birlikte, anlayış sistemi, idealleri farklı bir kadronun idaresinde yeni bir devlet doğmuştur. Cumhuriyetin ilanından amaç, medeni ve modern dünya ile Türkiye arasında açılan boşluğu bir an önce kapatmak, hatta muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkmaktır.

Önceki dönemlerde devleti kurtarmak ve düzeni ıslah etmek amacıyla yapılanların hep kısır, yarım işler olduğunun bilinci ile Mustafa Kemal, bir daha aynı sıkıntıları yaşamamak için gerekli gördüğü bütün köklü değişiklikleri birbiri ardına hayata geçirmiştir. Cumhuriyetin ilanı, anlayış değişimi gibi son derece güç ve zahmetli bir sosyal inkılabı gerçekleştirmenin ilk adımını teşkil etmiştir.